

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ У ПРОФІЛАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО – МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті подається короткий опис методики забезпечення наступності у профілактиці соціальної дезадаптації дітей старшого дошкільного – молодшого шкільного віку, аналізуються процедура проведення та результати експериментальної роботи автора з апробації вказаної методики.

Ключові слова: "наступність", "соціальна адаптованість", "соціальна дезадаптація", "профілактика соціальної дезадаптації".

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освітньої галузі України все більш актуальним стає питання про організацію навчально-виховного середовища, яке б оптимально відповідало потребам особистості, що формується, у фізичному, пізнавальному та соціальному розвитку. Посилюється увага суспільства та громадськості до учня як до суб'єкта виховання, що, у свою чергу, вимагає забезпечення безперервної педагогічно доцільної організації виховного процесу з урахуванням специфіки соціальної ситуації розвитку дитини. Традиційні інститути соціалізації старшого дошкільника / молодшого школяра (сім'я, дошкільний навчальний заклад, початкова школа) є багатофункціональними, однак нормативні вимоги, які до них ставляться суспільством, не завжди відповідають їхнім реальним можливостям. Це пов'язано із скрутним матеріальним становищем сучасної сім'ї, завантаженістю батьків і їх неготовністю чи небажанням приділяти достатньо уваги своїй дитині; з низьким рівнем матеріально-технічного оснащення ДНЗ та шкіл; перевантаженістю дошкільних груп та класів (при нормативно затвердженій статтею 14 Закону України "Про дошкільну освіту" кількості до 20 дітей віком від 3 до 6 років [5, с. 259] у групах нерідко налічується більше 30 (за результатами проведеного нами констатувального дослідження у жодній з залучених старших (передшкільних) груп ДНЗ не було "нормативної" наповнюваності: середня кількість дошкільнят коливалася від 25-ти до 28 чоловік). Проблема ускладнюється ще і переживанням вікової кризи, яка припадає на період 5-6 років і пов'язана із зміною провідної діяльності дошкільника з ігрової на навчальну (дослідження Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна та ін.). За таких умов профілактика соціальної дезадаптації старшого дошкільника – молодшого школяра є не просто потрібною, а виступає як нагальна необхідність.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях наводяться різні дані стосовно кількості дезадапованих першокласників наприкінці першого року навчання. Так, О.Ю. Борисова у дисертаційному дослідженні "Системний підхід до профілактики шкільної дезадаптації" вказує на 15-20% таких дітей [2, с.33]; Ф.Р. Мавлеткулова у праці "Педагогічні умови профілактики шкільної дезадаптації учнів початкових класів" наводить дані про 20-30% дезадапованих учнів від загальної кількості дітей молодшого шкільного віку [6, с.64]; Л.В. Дзюбка, узагальнюючи психолого-педагогічні дослідження дезадапованості молодших школярів в Україні вказує на варіювання їх кількості від 20 до 56% [4, с. 25]. Причому у найновіших дослідженнях та при аналізі практичної навчально-виховної роботи у школах і науковці, і педагоги-практики констатують наявність процесів акселерації у дитячому віці, надмірної допитливості дітей вже з 3-4-х років, високу, порівняно з попередніми поколіннями, соціальну активність дітей. Логічними наслідками таких процесів мали б бути високі показники адаптованості дітей при вступі до навчального закладу,

який повинен розширити коло їх пізнавальних можливостей. Та на практиці ми маємо протилежні результати.

Виходячи з аналізу наукової літератури та практичних досліджень проблеми соціальної дезадаптації молодших школярів, ми вважаємо, що покращити ситуацію можна через забезпечення профілактики соціальної дезадаптації дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку завдяки дотримання наступності у цій роботі ДНЗ і початкової школи.

Методика та процедура дослідження. Теоретичне дослідження проблем наступності, соціальної дезадаптації особистості та її профілактики, аналіз сучасного стану реалізації наступності у профілактиці соціальної дезадаптації дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, проведене констатувальне експериментальне дослідження (аналіз стану соціальної дезадаптації учнів перших класів ЗНЗ та старших дошкільників), лягли в основу проведення формувального експерименту, що передбачав кілька етапів:

I етап – підготовчий (на основі констатувального експерименту визначено експериментальні групи ДНЗ (до таких груп входили діти, які систематично відвідували підготовчі заняття для майбутніх першокласників при школах); розроблено методичку формувального експерименту);

II етап – методичний (розроблено комплекс навчально-розвивальних занять для дітей старшого дошкільного віку з метою підвищення рівня їх адаптаційних можливостей);

III етап – прикладний (реалізація розроблених навчально-розвивальних занять на практиці);

IV етап – діагностичний (діагностування дітей в експериментальних та в контрольних групах);

V етап – підсумковий (опрацювання результатів діагностики та підведення підсумків формувального експерименту).

При проведенні дослідження нами використано наступні діагностичні методики: "Графічний диктант"(за Д. Ельконіним)(для вивчення рівня розвитку уваги, координації рухів та вольових характеристик)[1, с. 87]; тест "Будиночок" (для визначення рівня розвитку довільної уваги)[1, с.82; 3, с. 17-18]; методичку "Так – ні" (для вивчення рівня саморегуляції особистості як основної складової емоційно-вольової сфери, що бере участь у процесі навчальної діяльності)[3, с. 17];тест "Виключення" (для дослідження логічного мислення дитини)[6, с. 35-36]; тест "Тривожність" (за Темпл, Дорка, Аменом) для дітей [3, с. 20-28] та опитувальник "Оцінка рівня тривожності дитини" (за А.Захаровим) для їх батьків (для системного дослідження тривожності досліджуваних)[3, с. 18-19]; тестову бесіду для оцінювання психосоціальної зрілості (за А. Керном та Я. Йерасеком)[3, с. 65-67] та адаптований варіант соціометричної методики. Крім того, з метою перевірки результатів, отриманих після проведення діагностичної роботи з дітьми, ми скористалися проективною методикою "Малюнок людини" (для діагностики розвитку перцепції, сенсомоторної координації, рівня психічного розвитку дитини та для дослідження рівня її тривожності) [3, с. 30-54].

Детальніше доречно зупинитися на аналізі III етапу дослідження – прикладному, оскільки саме він передбачав безпосередню взаємодію з дітьми, в процесі якої формувалися і розвивалися необхідні для підвищення адаптаційних можливостей вміння й навички, здобувалися і закріплювалися знання. Через розроблені навчально-розвивальні заняття також підвищувався рівень пізнавального розвитку дитини (її уваги, мислення, мовлення, пам'яті та інших психічних процесів), що є необхідним для успішного оволодіння навичками учіння – провідним видом діяльності молодшого школяра.

Крім проведення занять з дітьми, на прикладному етапі формувального експерименту проводилася робота з педагогами ЗНЗ, з вихователями ДНЗ та з батьками дітей, спрямована на узгодженість та

наступність навчально-виховних впливів на дітей. Вчителі протягом року зустрічалися з батьками і з колишніми вихователями першокласників, спільно вирішували поточні проблеми, давали рекомендації щодо їх вирішення. Вчителі початкових класів на таких зустрічах ділилися з вихователями та з батьками думками, враженнями та тими результатами, які були досягнуті кожним учнем у навчанні. Вихователі теж не залишалися байдужими до учнів-початківців. Спільними зусиллями вчителі та вихователі розробляли методичні поради та вказівки щодо підвищення ефективності навчальної діяльності дітей, які можна було застосовувати не тільки під час занять, але й на перервах та під час перебування дитини вдома. Досить часто такі методичні розробки носили індивідуальний характер і були спрямовані на покращення адаптаційних можливостей конкретної дитини.

Допоміжним засобом педагогічної співпраці вчителів початкової школи, вихователів ДНЗ та батьків першокласників стало створення стінгазети, на сторінках якої висвітлювалися проблеми, пов'язані з труднощами адаптації першокласників до нового соціального середовища, до якісно нового виду провідної діяльності – навчання тощо. Крім інформативної функції стінгазета носила характер анонімного консультативного центру (біля газети була скринька, куди батьки, вихователі чи педагоги могли анонімно кидати записки з питаннями, які їх цікавили), консультації в якому проводили соціальний педагог, психолог, педагоги-класоводи та працівник медичного кабінету школи. Вихователі ДНЗ і вчителі-класоводи також брали активну участь у підготовці інформаційних та методичних матеріалів, які розміщувалися на сторінках стінгазети. У скриньку також батьки могли кидати анонімні записки з пропозиціями та порадами педагогам навчального закладу.

На прикладному етапі формувального експерименту активна робота велася з батьками дітей з метою забезпечення їх обізнаності з питання наступності і узгодженості виховних впливів ДНЗ, сім'ї і школи на дитину та розуміння сутності розвиваючого природного середовища для дитини та вміння забезпечити його як під час навчання, так і у час дозвілля. Для забезпечення реалізації цієї умови було намічено такі основні шляхи: ознайомлення батьків із психолого-педагогічною та методичною літературою (статті педагогічних журналів, газет, посібників, наукових публікацій), яка висвітлює проблеми забезпечення розвиваючого природного середовища в домашніх умовах; індивідуальне консультування батьків з даної проблеми вчителем-класоводом, соціальним педагогом, психологом ЗНЗ; робота з групою батьків, діти яких мають схожі проблеми у процесі адаптації до шкільного навчання; обговорення вказаної проблеми на батьківських зборах; проведення лекторію з вчителями початкових класів, вихователями та батьками на тему "Шляхи забезпечення наступності у профілактиці соціальної дезадаптації старших дошкільників/молодших школярів" з подальшим обговоренням тощо; відвідування вчителями-класоводами та соціальним педагогом окремих дітей удома, бесіди з їх батьками, індивідуальне консультування; залучення батьків першокласників до проведення позанавчальних заходів (вікторин, конкурсів, екскурсій, озеленення класу чи пришкольньої ділянки, пікніків на природі тощо), а також запрошення їх на уроки з метою їх ознайомлення з методиками організації різних видів діяльності школярів та ін.

Крім взаємодії педагогів початкової школи з батьками та вихователями, на прикладному етапі формувального експерименту нами було розроблено та проведено систему заходів, спрямованих на підвищення рівня компетентності педагогів у вирішенні проблеми забезпечення наступності в профілактиці соціальної дезадаптації старших дошкільників і учнів першого класу. У процесі бесід з педагогами виявилось, що вони відчують нестачу навчально-методичної літератури, у якій би розкривалися проблеми забезпечення наступності у профілактиці соціальної дезадаптації першокласників та старших дошкільників. З метою усунення такого роду труднощів нами підібрано ряд наукових статей, публікацій у педагогічних журналах та газетах, окремі витяги з навчальної літератури, статті в інтернет-джерелах, у яких розкриваються вищезначені питання.

З метою підвищення рівня компетентності педагогів у вирішенні проблеми забезпечення наступності в профілактиці соціальної дезадаптації старших дошкільників і учнів першого класу було розроблено та проведено теоретико-методичний семінар для соціальних педагогів та психологів, які працюють в ДНЗ та ЗНЗ, на тему "Наступність у профілактиці соціальної дезадаптації

старших дошкільників/молодших школярів та основні умови її забезпечення", за матеріалами семінару підготовлено виступ для педколективу школи на педагогічній раді (методоб'єднанні).

Удосконалення майстерності педагогів у вирішенні проблеми забезпечення наступності у профілактиці соціальної дезадаптації старших дошкільників і учнів першого класу неможливе без підготовки кадрів до реалізації зазначеного принципу. Тому на прикладному етапі формувального експерименту було розроблено окремі заняття (лекційне і практичні) в рамках спецкурсу "Система соціальної роботи в галузі освіти" для студентів 3 курсу спеціальності "Соціальна педагогіка", у яких розглядаються актуальні питання реалізації наступності у профілактиці соціальної дезадаптації дітей п'яти-семи років.

На IV етапі експерименту – діагностичному (друга половина травня) – було проведено діагностування усіх дітей старших груп ДНЗ №32 та ДНЗ №29 м.Чернівці для оцінки стану їх соціальної адаптованості і на предмет сформованості їх готовності до навчання у школі. Для дослідження пізнавального розвитку дітей було розроблено тестову методику, завдання якої включали не лише тести пізнавального розвитку, але і елементи навчальної програми першого класу. Крім того, для виявлення соціального компонента адаптованості старших дошкільників було повторно проведено вже апробований варіант соціометричної процедури.

Отримані результати та їхній аналіз (V етап дослідження – підсумковий). Детальний аналіз діагностування майбутніх першокласників у експериментальних (діти старших груп ДНЗ №29 та ДНЗ №32, які відвідували підготовчі заняття при ЗНЗ №3 та ЗНЗ №6) та в контрольних групах (решта дітей старших (переддошкільних) груп ДНЗ №29 та ДНЗ №32) дозволив оцінити стан їх соціальної адаптованості та рівень їх мотивації до шкільного навчання, що є важливим компонентом адаптованості молодшого школяра.

Результати проведеної роботи подано у таблиці 1 "Загальні результати соціальної адаптованості майбутніх першокласників ДНЗ №29 та ДНЗ №32 м.Чернівці".

Таблиця 1

**Загальні результати соціальної адаптованості майбутніх першокласників
ДНЗ №29 та ДНЗ №32 м.Чернівці**

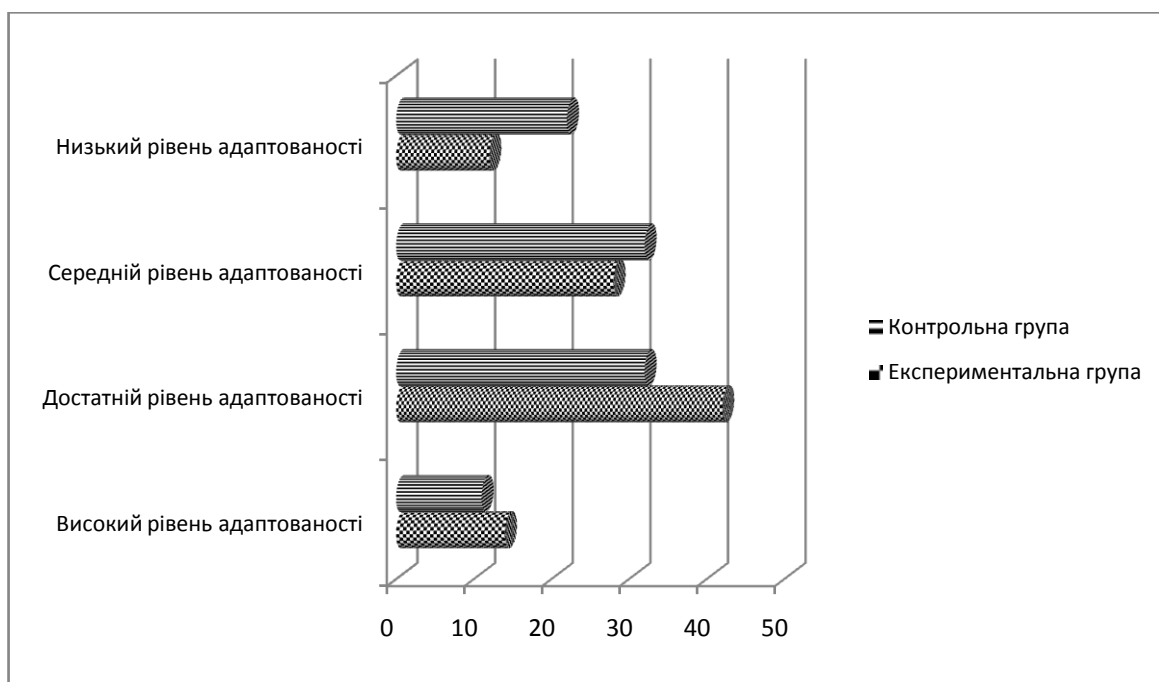
Група	Загальний показник адаптованості				Не брало участь у діагностуванні	Кількість дітей
	Високий	Достатній	Середній	Низький		
Експериментальна	14%	42%	28%	12%	4%	29
Контрольна	11%	32%	32%	22%	4%	27

За даними таблиці 1 побудуємо діаграму 1 "Порівняльний аналіз соціальної адаптованості майбутніх першокласників у експериментальних та у контрольних групах" для графічного зображення результатів соціальної адаптованості майбутніх першокласників ДНЗ №29 та ДНЗ №32 м.Чернівці .

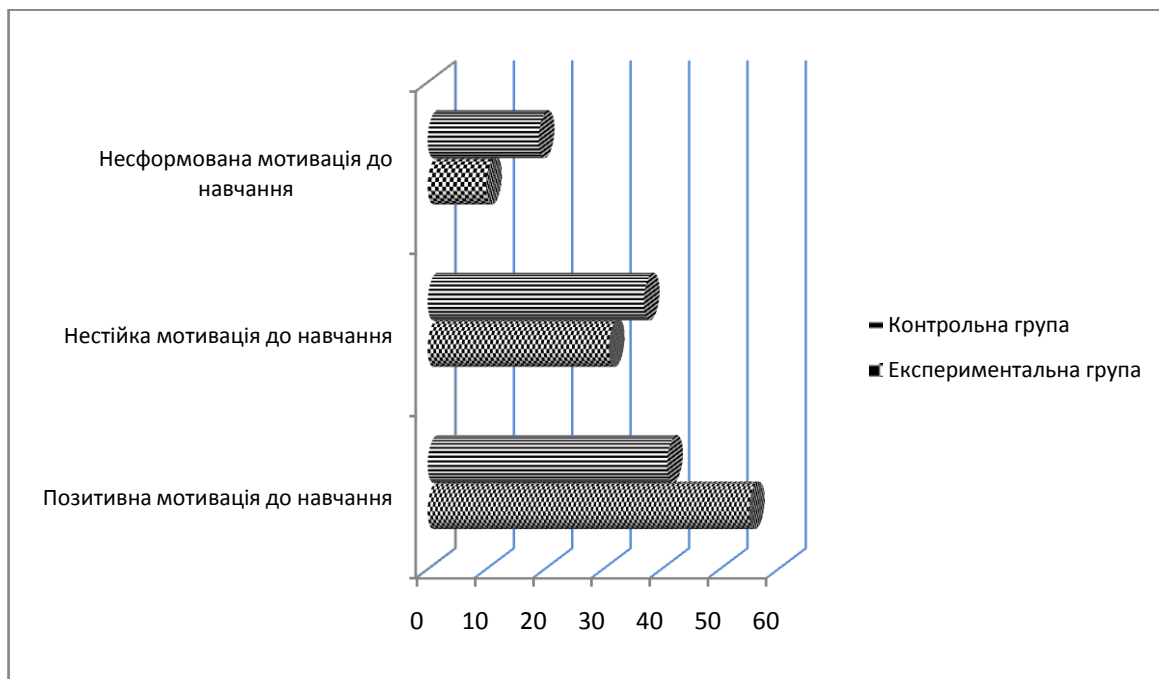
Проаналізувавши показники, подані у таблиці 1 та за оцінкою діаграми 1 можемо констатувати, що вихованці старших дошкільних груп, які відвідували підготовчі заняття при школах (експериментальна група досліджуваних) показали кращі результати, порівняно з майбутніми першокласниками з контрольної групи. Також вони продемонстрували вищий рівень мотивації до навчання у школі, що підтверджують дані таблиці 2 "Результати сформованості мотивації до навчання у школі у вихованців старших груп ДНЗ №29 та ДНЗ №32 м.Чернівці".

На основі таблиці 2 побудовано діаграму 2 "Порівняння показників сформованості мотивації до навчання майбутніх першокласників ДНЗ №29 та ДНЗ №32 м.Чернівці, що наочно демонструє

вищі показники сформованості мотивації до навчання у школі дітей, які відвідували підготовчі заняття за розробленою нами методикою, що проводилися при ЗНЗ №3 та ЗНЗ№6 м.Чернівці.

Діаграма 1. Порівняльний аналіз соціальної адаптованості майбутніх першокласників у експериментальних та у контрольних групах

Діаграма 2. Порівняння показників сформованості мотивації до навчання майбутніх першокласників ДНЗ №29 та ДНЗ №32 м.Чернівці

**"Результати сформованості мотивації до навчання у школі
у вихованців старших груп
ДНЗ №29 та ДНЗ №32 м.Чернівці"**

Група	Показник сформованості мотивації до навчання у школі						Не брали участь	Кількість дітей
	Позитивна		Нестійка		Несформована			
	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%	Кількість дітей	%		
Експериментальна	16	5 5	9	3 1	3	10	1/4%	29
Контрольна	11	4 1	10	3 7	5	19	1/4%	27

Висновки. Використання в процесі навчання і виховання елементів наступності у розвивальних та навчальних заняттях з дітьми є ефективним для профілактики їх соціальної дезадаптації лише при забезпеченні належного рівня компетентності педагогів у дошкільних навчальних закладах і в школі в питаннях розв'язання проблеми забезпечення наступності у профілактиці соціальної дезадаптації старших дошкільників і молодших школярів, обізнаності батьків; при налагодженні тісної співпраці ДНЗ, початкової школи та сім'ї у розв'язанні освітньо-виховних та соціалізуючих завдань на вказаному віковому етапі розвитку дитини. Лише так можна створити розвиваючого природне середовища для дитини як під час занять, так і у час дозвілля, що стане запорукою належної підготовки дитини до навчання у школі, і не тільки у плані пізнавального розвитку, але й у фізіологічному і особливо у соціальному контексті, що за результатами наших досліджень є особливо вразливими та викликають основні труднощі.

Використані джерела

1. Ануфриев А.Ф. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения / А.Ф. Ануфриев, С.Н. Костромина. – 3-е изд. – М. : Ось-989, 2001. – 272 с.
2. Борисова Е.Ю. Системный подход к профилактике школьной дезадаптации: Дисс. ... кандидата психолог. наук: 19.00.07 / Борисова Екатерина Юрьевна. – Казань, 2000. – 206 с.
3. Готовність дитини до навчання: Психологічний інструментарій / [упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник]. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.
4. Дзюбо Л.В. Психологічні особливості ранньої шкільної дезадаптації і шляхи її подолання: Дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.07 / Дзюбо Людмила Віталіївна. – К., 2000. – 196 с.
5. Закон України "Про дошкільну освіту" // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49. – С.259.
6. Земцова О.М. Тести для дітей 5-6 років: Навч. посібник. / Земцова О.М. – К.: Махаон-Україна, 2008. – 112 с.
7. Мавлеткулова Ф.Р. Педагогические условия профилактики школьной дезадаптации учащихся начальных классов : Дисс. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Мавлеткулова Флюра Рауфовна. – Уфа, 2002. – 182 с.

Andriychuk S.V.

CONSECUTION IN PREVENTING MEASURES
OF SOCIAL DISADAPTATION OF SENIOR PRESCHOOL AGE
AND PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN

Analyzed in this article has been the description of consecution technique in preventing measures of social disadaptation of senior preschool age and primary school age children. Analyzed have been the process of procedure and results of authors experimental work in approbation of given technique.

Key words: *consecution, social adaptation, social disadaptation, preventing measures of social disadaptation.*

Стаття надійшла до редакції 06.11.2013 р.

